

ROMAN

kâtip bartleby billy budd

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİRENİ SİBEL KUŞCA

D Ü N Y A E D E B İ Y A T I

OLMEDEN
ÖNCE
OKUNACAK
1001
KİTAP

herman
melville

KÂTİP BARTLEBY - BILLY BUDD

Herman Melville

TİMAŞ YAYINLARI | 3820
Dünya Edebiyatı Dizisi | 30

EDİTÖR
Ayşe Tuba Ayman

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ağustos 2015, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-1984-7

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Neşe Matbaacılık A.Ş.
Osmangazi Mah.
Mehmet Deniz Kopuz Cad.
No.17 3-4. Bodrum
Esenyurt/İstanbul
Telefon: (0212) 886 83 30
Matbaa Sertifika No: 22861

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yaşını başını almış bir adamım ben. Son otuz yıldır, yaptığım iş gereği biraz farklı, hatta garip denebilecek birçok insanla hiç de sıradan sayılamayacak ilişkilerim oldu. Bildiğim kadarıyla şimdiye kadar bu insanlar hakkında hiçbir şey yazılıp çizilmiş değil: Hukuk metinlerini kopya eden memurlardan ve kâtiplerden bahsediyorum. İşim icabı ya da kişisel nedenlerle bu insanların birçoğunu tanıdım. İstesem onlar hakkında kibar beyleri gü-lümsetecek, hassas ruhları ise gözyaşlarına boğacak sayısız hikâye anlatabilirim. Ancak Bartleby'nin hayatından birkaç anı paylaşmak için diğer tüm kâtiplerin hikâyelerinden vazgeçiyorum. O, hayatım boyunca gördüğüm, duyduğum en tuhaf kâtip. Diğer kâtiplerin hayatlarını bir çırpıda anlatabilirim, ama Bartleby için böyle bir şey mümkün değil. Bu adam için gerçek ve tatmin edici bir biyografi oluşturacak hiçbir malzemenin olmadığını düşünüyorum. Böyle bir eksiklik edebiyat dünyası için onarılamaz bir kayıp. Bartleby, birincil kaynaklar dışında hakkında hiçbir bilgi edinemeyeceğiniz insanlardan. Üstelik onun durumunda bu kaynaklar da oldukça az. Bartleby hakkında tüm bildiklerim, şu hayrete düşmüş gözlerimin gördükleridir. Aslında bir de ileri de göreceğiniz şüpheli bir söylenti var.

Kâtibe geçmeden, onu ilk gördüğüm anı anlatmadan evvel biraz kendimden, çalışanlarımdan, işimden, çalıştığım yerden ve genel

çevremden bahsetmem yerinde olur. Zira bu gibi bazı açıklamalar, az sonra anlatacağım ana karakterimizi iyi anlamanız için gerekli olacak.

Evvla şunu belirteyim ki ben gençlik yıllarımdan beri basit yaşamanın en doğrusu olduğu inancına derinden bağlanmış biriyim. Bu nedenle, enerjik ve gerilimli, hatta zaman zaman çalkantılı bir mesleğim olmasına rağmen bugüne kadar bunların hiçbirini huzurumu elimden alamadı. Ben, hiçbir zaman jüriye hitap etmeyen, hiçbir şekilde toplumun beğenisini kazanamayan, ama rahat inzivasında hoş bir sükûnet içinde zengin adamlar arasında ufak tefek bono, ipotek ve tapu işleri yapan, hırsları olmayan avukatlardanım. Beni tanıyan herkes ziyadesiyle *güvenilir* bir adam olduğumu düşünür. Az çok şiirsel coşkudan nasibini almış bir kişilik olan merhum John Jacob Astor, benim en önemli özelliğimin sağduyu, ikinci önemli özelliğimin ise düzen olduğunu söylemekten çekinmezdi. Kendimi övmekten hoşlanmam, ama altın paralar gibi çınlayan, dairesel bir tınıya sahip ismini tekrar etmekten müthiş bir zevk aldığım John Jacob Astor tarafından işe alındığımı kayda geçmek isterim. Açıkçası merhum John Jacob Astor'ın beğenisine karşı kayıtsız kalamadığımı da belirtmeliyim.

Bu küçük öykü başlamadan bir süre önce, işlerimde hatırı sayılır bir artış olmuştu. Bugünlerde New York'ta pek benzeri bulunmayan, eski, güzel bir mühürdarlık bürosu şahsıma devredilmişti. Zahmetli bir iş değildi, ama çok iyi kazanç sağlıyordu. Haksızlık ve zulüm karşısında sinirlerime hâkim olamadığım nadirdir, tehlikeli bir öfkeye kapıldığım ise çok daha nadir görülür. Ancak müsaadenizle bir hususu burada belirtmem gerekiyor: Yeni anayasanın ani ve sert bir kararla mühürdarlık bürolarını

lağvetmesini zamansız bir girişim olarak görüyorum; hayatım boyunca buradan kazanç elde edeceğimi düşünürken sadece birkaç yıl işlerin yolunda gitmesini de buna bağlıyorum. Yeri gelmişken söyleyeyim dedim...

Bürom Wall Street'de, ... No'lu apartmanın üst katındaydı. Bir tarafı binanın ortasından geçen aydınlatma boşluğunun beyaz duvarına bakıyordu. Bu manzaranın oldukça sıkıcı olduğu söylenebilirdi, yani manzara ressamlarının "hayat" dediği o şeyden tamamıyla yoksundu. Ama sonuçta büromun diğer tarafı da bunun aksini sunuyordu, hiç yoktan iyidir. Bu taraftaki pencerelemlerim, yılların kararttığı, her daim gölge altında kalan kocaman bir tuğla duvarı rahatlıkla görüyordu. Bu duvarın saklı kalmış güzelliklerini görmek için dürbüne ihtiyaç yoktu, miyop izleyiciler için pencereimin sadece üç metre ilerisinde yükseliyordu. Cıvardaki binalar çok yüksek, benim bürom ise ikinci kattaydı, bu yüzden bu duvarla benim binamın duvarı arasındaki boşluk, büyücek, kare bir sarnıç alanına bile biraz olsun benzemiyordu.

Bartleby'nin ortaya çıkışından hemen önce iki kâtip çalıştırdıyordum, bir de getir götür işlerine bakan, istikbal vadeden bir delikanlı vardı. Birincisinin adı Hindi, ikincisinininki Kısaç, üçüncüsününinki ise Zencefilli Kurabiye'ydi. Telefon defterinde pek bulunmayan isimler gibi görünüyor olabilirler. Zaten aslında, bunlar üç elemanımın birbirlerine taktıkları lakaplardı ve bu isimlerin onların gerçek kişiliklerini yansıttıkları düşünülüyordu. Hindi, benim yaşlarımda, yani aşağı yukarı altmışlarında, kısa boylu, tıknaz bir İngiliz'di. Sabahları yüzünde hoş bir kızarıklık olurdu, ama öğlen saat 12.00'den, yani yemeğini yedikten sonra yılbaşı kömürleriyle dolu bir ızgara gibi yanmaya başlar, gittikçe daha çok kızarırdı. Bu kızarıklık akşam saatlerine, aşağı yukarı

saat 18.00'e kadar azala azala kaybolurdu. Zaten o saatten sonra, güneşle birlikte hareket eden, onunla birlikte doğan, yükselen, en tepeye ulaşan ve ertesi gün kendisinden hiçbir şey kaybetmeyen görkemiyle tekrar ve tekrar doğmak üzere batan bu yüzün sahibini görmezdim. O kırmızı ve parlak çehresi, günün en güçlü ışıklarını saçtıktan sonra, işte o kritik andan hemen sonra, Hindi'nin gündelik bir yaşama geçiş yaptığını, yirmi dört saattin geri kalanında çalışma kapasitesinin ciddi bir oranda düştüğünü fark ettim. Günlük akış içinde bunu görebildiğim pek çok tuhaf tesadüf yaşadım ve bu tesadüflerin çoğu önemli şeylerdi. Tembel ya da çalışmaya isteksiz olduğundan değil; aksine aşırı enerjikti. Ateşli, coşkulu, pervasız bir canlılık vardı onda. Ne yaptığını bile düşünmeden daldırırverirdi kalemimi mürekkep hokkasına. Belgelerimde bıraktığı tüm mürekkep lekeleri öğlen 12.00'den sonra oluşmuştur. Aslında öğleden sonraları sadece dikkatsiz olmakla kalmıyordu, bazı günler daha da ileri gidiyor ve büyük yaygaralar koparabiliyordu. Böyle zamanlarda da suratı, antrasitin üzerine boca edilmiş kömür gibi yanardı. Sandalyesinden nahos sesler çıkarır, kum saatini devirir, kalemleri düzeltiyim derken kırıp döker, sonra da bir öfke patlamasıyla hepsini yere fırlatır, ayağa kalkıp masasının üzerine abanır, o sırada da kâğıtları feci şekilde dağıtırdı... Yaşını başını almış koskocaman bir adamın bu hallerini görmek çok keder vericiydi. Yine de birçok özelliği ile benim için değerli bir adamdı ve öğlen saat 12.00'ye kadar en hızlı, en istikrarlı çalışanım oydu, bu sıradışı tarzıyla mükemmel işler başarırdı. Bu yüzden tuhafıklarına göz yumuyordum. Bazen onu azarladığım da oluyordu, ama bunu da çok kibar bir şekilde yapıyordum. Ne de olsa öğleden sonraları öfkelendiğinde dilinin ayarı olmayan, açıkçası küstah birine dönüşse de sabahları çalışanlarım arasında en nazik, hatta en mülayim, en saygılı

olanı oydu. İşte ben de sabah çalışmalarının değerini biliyor ve kaybetmek istemiyordum, fakat saat 12.00'den sonra başlayan o alevli halinden rahatsız oluyordum; barışçıl bir insan olarak uyarılarıma vereceği yakışksız tepkilere mahal vermemek için sorumluluğu üzerime alıp bir cumartesi günü (cumartesi günleri çok daha beter olur), ona gittikçe yaşlandığını, mesaisini biraz azaltmasının iyi olabileceğini ima ettim; yani işin aslı, 12.00'den sonra büroya dönmesine gerek olmadığını, öğle yemeğinden sonra evine gidip çay saatine kadar dinlenebileceğini söyledim. Ama yok efendim! Öğleden sonra da görevinde kalmakta ısrar etti. Çehresi akıl almaz bir şekilde kızarmıştı, odanın diğer ucuna geçip elindeki cetveli sallayarak bir hatip edasıyla, sabah mesaisi verimli olduğuna göre öğleden sonra mesaisinin de zaruri olduğunu anlattı.

“Affınıza sığınarak efendim,” diye araya girdi Hindi, “Ben kendimi sizin sağ kolunuz olarak görüyorum. Sabahları yazılarımı sıraya koyuyorum; fakat öğleden sonraları geçiyorum başlarına ve böylece düşmana karşı cesurca hücumla geçiyorum,” dedi ve cetveliyle ani bir hamle yaptı.

“Peki ya mürekkep lekeleri Hindi?” diyecek oldum.

“Doğru, ama affınıza sığınarak efendim, bu saçlara iyi bakın! Yaşlanıyorum. Elbette efendim, sıcak öğle sonralarının ürünü olan bir ya da iki damlanın bu saçların karşısında ciddi bir değeri olmamalı. Yaşlılık, sayfaları lekelese de onurludur. Affınıza sığınarak efendim, her ikimiz de yaşıyoruz.”

Ortak hissiyatımıza yaptığı bu dokunuşa karşı koymak güçtü. Her halükarda, gitmeyeceği belliydi. Bu yüzden kalmasına izin vermeye karar verdim, fakat öğleden sonraları sadece daha az önemli evraklarımla ilgilenecekti.

İkinci elemanım olan Kısaç, sarkık bıyıklı, solgun benizli ve biraz da korsan görünümlü, yirmi beş yaşlarında genç bir adamdı. Ben, onu hep kötü güçlerin kurbanı olarak görürüm, hırslı ve hazımsızlığın. Hırslı, sadece bir kâtibin yapması gereken işlere tahammül etmeyerek, resmî evrakların asıl nüshalarını kaleme almak gibi tamamen profesyonel işleri uygunsuz bir şekilde gasp etme eğilimleriyle kendini ortaya koyuyordu. Hazımsızlığın belirtileri ise asabi hırçınlıkları ve kopya ederken oluşan bir hata karşısında dişlerini gıcırdata gıcırdata sergilediği sinirli sırtmaları, işlerin en yoğun olduğu zamanlardaki gereksiz söylenmeleri, konuşmak yerine homurdanması ve çalıştığı masanın yüksekliği konusunda sürekli hoşnutsuz oluşuydu. Mekanik işlerde oldukça usta olmasına rağmen, Kısaç bu masayı bir türlü kendine uyduramamıştı. Ayaklarını yontuyor, altına mukavva parçalarından bloklar koyuyordu, en sonunda kurutma kâğıdını katlayarak ince ayarlar yapmayı bile denedi. Ama hiçbiri çözüm olmadı. Sırtını rahatlatmak için masayı çenesine kadar dimdik yükseltse ve bir Flemenk evinin çatısını kendisine masa yapmış bir adam gibi burada yazısını yazsa o zaman da kollarındaki kan dolaşımının durduğunu ilan ederdi. Masasını beline kadar indirse ve eğilerek yazsa o zaman da bel ağrısından mustarip olurdu. Kısacası işin aslı şu ki Kısaç ne istediğini bilmiyordu. Ya da istediği bir şey varsa, o da kâtibin masasına büsbütün kurulmaktı. Hastalıklı hırslının tezahürleri arasında, “müşterilerim” dediği kılıksız, ne idüğü belirsiz adamların onu ziyaret etmeleri de sayılabilir. Aslında onun sadece hapisane işlerinde hatırı sayılır biri olmadığını, bazen ufak tefek adliye işlerini de hallettiğini biliyordum. Tombs¹ koridorlarında gayet iyi tanındığından da haberim vardı. Ancak benim ofisimde onu ziyaret eden, gerine gerine “müşterim” diye

1 New York'ta bir hapisane.

ısrar ettiği şu adamın alacaklısı olduğundan, tapu dedikleri şeyin de fatura olduğundan emindim. Böyle düşünmek için gerekçelerim vardı. Fakat tüm hatalarına ve canımı sıkan tavırlarına rağmen Kısaç da tıpkı hemşerisi Hindi gibi işime yarayan bir adamdı: Yazısı güzeldi, eli çabuktu. Canı istediği zaman bir beyefendi gibi davranmaktan da geri kalmazdı. Ayrıca genellikle bir beyefendi gibi giyinirdi. Bu da benim ofisime saygınlık katıyordu. Oysa Hindi söz konusu olduğunda, beni rezil etmesin diye ne yapacağımı şaşırırdım. Elbiseleri yağlı gibi görünür, üstü başı yemekhane kokardı. Yazları bol, çuval gibi pantolonlar giyerdi. Ceketini iğrençti, şapkasını elinize bile alamazdınız. Ama onun sadık bir İngiliz olarak nazik ve saygılı tavırlarının yanında şapkanın benim nezdinde bir önemi olmadığı için odama girerken şapkasını çıkarmasına izin veriyorum. Ceket işi ise bambaşka bir mevzuymuştu. Ceketle ilgili olarak onu uyardımaya çalıştım, ama hiçbir faydası olmadı. İşin aslı, geliri bu kadar az olan bir adam, hem parlak bir yüze hem de parlak bir cekete aynı anda sahip olamazdı. Kısaç'ın daha önceden fark ettiği gibi, Hindi'nin parası en çok kırmızı mürekkebe gidiyordu. Bir kış günü ona çok hoş görünümlü, gri kapitone ceketimi verdim. Boyundan dize kadar düğmeliydi ve çok sıcak tutardı. Hindi'nin bu iyiliğimi takdir edip öğleden sonra haşarılıklarını ve gürültülerini azaltacağını düşünmüştüm, ama nafile. Böyle battaniye gibi bir ceketin içine girip kendini baştan aşağı düğmelemesinin onda kötü etkileri olduğuna inanıyorum. Tıpkı fazla yulaf verince azan atlar gibi. Kıscası, telaşlı, sabırsız bir at için yulaf neyse, Hindi için de bu ceket oydu. Bu onu küstahlaştırmıştı. Adama rahat yaramamıştı.

Hindi'nin bu rahatına düşkün tavırlarını düşününce, Kısaç'la ilgili bir kaniya varmıştım, her ne kadar hataları olsa da sonuçta

ılımlı bir genç adam olduğuna ikna olmuşum. Ancak onun sakiliğini yapan doğanın bizzat kendisiydi ve doğa onu daha doğuştan, konyak gibi büsbütün fevri bir mizaçla donatmıştı. Öyle ki ondan sonra hiçbir içkiye gerek kalmamıştı. Bazen, büronun sakin olduğu zamanlarda, Kıskaç'ın nasıl olup da birden sandalyesinden fırlayıp masasının üzerine eğilip kollarını kocaman açtığını ve o koca masayı nasıl kavradığını, hiddetle kaldırıp yerde gacır gucur sesler çıkararak çevirdiğini düşünüyorum da... Sanki dersiniz masa, bile bile onu engellemeye, rahatsız etmeye çalışan huysuzun teki. İşte o zaman Kıskaç'ın konyağa ya da suya pek ihtiyacı olmadığını açıkça görüyordum.

Neyse ki Kıskaç'ın sıradışı öfkesinin ve buna bağlı asabiyetinin nedeni olan hazımsızlığı da genellikle sabahları zuhur ediyordu, öğleden sonraları nispeten daha sakindi. Hindi'nin nöbeti ise ancak saat 12.00 gibi başlıyordu. Böylece ikisinin tuhafılarıyla aynı anda uğraşmak zorunda kalmıyordum. Bir vardiya değişimi gibi krizleri birbirini takip ediyordu. Kıskaç'ın krizi tuttuğunda, Hindi'ninki ortalıklarda görünmüyor, Hindi'ninki başladığında ise Kıskaç sakinleşiyordu. Bu şartlar altında doğal bir uyumları vardı.

Listemin üçüncü sırasındaki Zencefilli Kurabiye ise on iki yaşında bir oğlan çocuğuydu. Babası arabacıydı ve ölmeden önce oğlunu at arabasında değil, hâkim kürsüsünde görmek arzusundaydı. Bu yüzden, oğlunu hukuk öğrencisi ya da çırak gibi temizlik işlerine baksın, ortalığı süpürsün diye haftada bir dolar karşılığında benim büroma gönderiyordu. Kendine ait küçük bir masası vardı, ama çok kullanmazdı burayı. Şöyle bir teftiş yapsanız, çekmeceleri size çeşit çeşit kuruyemiş kabuğundan bir sergi sunardı. Doğrusu, bu cin gibi genç adam için soylu hukuk biliminin bütün

bilgileri bir fındık kabuğunun içindeydi. Zencefilli Kurabiye'nin görevlerinden biri de -ki bu işi büyük bir şevkle yapıyordu- Hindi ve Kıskaç için kurabiye ve elma almaktı. Herkesin bildiği gibi hukuk metinlerini kopya etmek tatsız, boğucu bir iş olduğu için iki kâtibim de gümrük dairesi ve postane civarındaki büfelerde satılan Spitzenbergs'le sık sık ağızlarını ıslatma eğilimindeydiler. Zencefilli Kurabiye'yi de sürekli şu yassı, yuvarlak, bol baharatlı küçük kurabiyelerden almaya gönderiyorlardı. Zaten bu kurabiyeden sonra çocuğa bu adı verdiler. Soğuk bir sabah vaktinde işler durgun oldu mu, Hindi hemen kâğıt helva yer gibi silip süpürdü bu kurabiyeleri. Bunların altı, yedi tanesini bir sente satıyorlardı. Kalemnin gıcirtısı, ağızındaki kurabiye parçalarının sesine karışırdı. Hindi'nin kıpkırmızı geçen öğleden sonralarında yaptığı hatalardan ve telaşlı taşkınlıklarından biri de ağızında ıslattığı zencefilli kurabiyeyi bir ipotek belgesine mühür yerine basmasıydı. İşte o zaman onu kovmanın eşiğine gelmiştim. Ama bir Şark selamıyla eğilip beni teskin etmiş ve şöyle demişti:

“Affınıza sığınarak efendim, kırtasiye masraflarını kendi cebimden karşılamak benim için bir onur olur.”

Her türden gizli kapaklı belgeyi tanzim eden bir temlik avukatı ve senet avcısı olarak, bu mühürdarlığı aldıktan sonra asıl işlerim hatırı sayılır bir oranda artmıştı. Bu durumda kâtiplere de daha çok iş düşüyordu. Yanımdakileri iteklemekle olacak gibi değildi, yardım edecek yeni bir elemana ihtiyacım vardı. Verdiğim ilandan sonra, bir sabah ofisimin kapısında genç bir adamın öylece hareketsiz durduğunu gördüm. Aslında yaz olduğu için kapı açıktı. Şimdi o hali gözümün önüne geliyor; solgun fakat tertipli giysileriyle acınası bir saygınlık ve onulmaz bir umutsuzluk içindeydi! Bartleby'ydi bu.

Mezîyetleriyle ilgili birkaç soru sorduktan sonra işe aldım onu. Hindi'nin akli havada tavırları ve Kıskaç'ın öfkesi üzerinde olumlu bir etkisi olur düşüncesiyle, ekibime normal görünüşlü birinin katılmasından son derece memnundum.

Bu arada söylemeyi unuttum: Büromu ikiye bölen, buzlu camdan, katlanabilir kapılar vardı; kapının bir tarafı kâtiplerimin, diğer tarafı ise benimdi. O anki ruh halime göre bu kapıları açık bırakır ya da kapatırdım. Ufak tefek işler olursa elimin altında olsun diye Bartleby'yi bu kapıların köşesine, ama benim tarafımdaki köşeye, yerleştirmeye karar verdim. Masasını bu tarafta küçük bir pencerenin yanına koydum. Bu pencere eskiden hem arka tarafın pis avlusunu hem de tuğla duvarı görüyordu, fakat sonradan yapılan binalar yüzünden artık pek bir manzarası kalmamıştı. Sadece biraz ışık sağlıyordu, o kadar. Pencerenin bir metre kadar ilerisinde bir duvar vardı ve dolayısıyla ışık çok yukarıdan, çatıdaki küçük bir açıklıktan, iki yüksek binanın arasından geliyordu. Bartleby'yi daha da hoşnut edecek bir düzenleme yaparak ona yeşil bir paravan sağladım. Böylece benim görüş açımdan çıkacak, fakat yine de sesimi ulaştırabileceğim bir uzaklıkta kalacaktı. Bu sayede, bir anlamda kişisel gizlilik ve toplumsallık birleştirilmiş olacaktı.

İlk başlarda Bartleby, inanılmaz miktarda yazı işini halletti. Sanki uzun süredir bir şeyleri kopya etme açlığı çekiyordu da bu açlığını benim dosyalarımdaya dindiriyordu. Sindirmek için bile biraz olsun ara vermiyordu. Gece gündüz çalışıyor, gün ışığında ve mum ışığında sürekli yazıp duruyordu. Ah bir de neşeli bir üretkenlik içinde olsaydı, işte o zaman ondan son derece memnun olurum. Ama o sessiz, donuk ve mekanik bir şekilde çalışıyordu.

Bu tabii ki yazdıklarını kelime kelime kontrol etmesi gereken kâtiplerin işinin vazgeçilmez bir parçasıydı. İki ya da daha fazla kâtinin çalıştığı bir büroda, elbette biri kopya metni okurken diğeri orijinaline bakarak bu kontrolü yapılabilir. Bu çok tatsız, sıkıcı ve uyuşuk bir iştir. Tez canlı biri için bunun büsbütün çekilmez bir şey olduğunun farkındayım. Söz gelimi, Byron gibi coşkulu bir şairin Bartleby ile oturup eciş bücüş yazılmış beş yüz sayfalık bir dava metnini mutlu mesut kontrol edebileceğini hayal bile edemem.

Arada sırada işler yoğun olduğunda Hindi'yi ya da Kısaç'ı çağırıp bazı kısa belgelerin kontrolüne yardım etmek gibi bir alışkanlığım vardı. Bartleby'yi o paravanın arkasında bu kadar yakınıma yerleştirmemin nedenlerinden biri de böyle ufak tefek işler için ondan istifade etmektir. Benimle çalışmaya başlayalı üç gün olmuştu sanırım, onun yazdığı bir yazıyı kontrol etmemiz gerekmemişti henüz. İvedilikle halletmek istediğim ufak tefek işler vardı elimde, hemen Bartleby'yi çağırdım. Aceleyle ve doğal olarak çağırma derhal uyulacağı beklentisiyle, masamın üzerindeki orijinal metne eğildim ve biraz gergin bir şekilde sağ elimle de kopyasını uzattım. Bartleby hemen gelip bunu kapacak ve gecikmeden işe koyulacaktık.

Bu düşünceyle ona seslenir seslenmez oturdum ve ne yapmasını istediğimi yani gelip benimle kısa bir metni kontrol etmesini söyledim. Bartleby şahsi alanından hiç ayrılmadan tuhaf bir rahatlık ve ciddi bir ses tonuyla “Yapmamayı tercih ederim,” diye cevap verdiğinde, ne kadar şaşırdığımı, hatta nasıl bir dehşete düştüğümü hayal edebiliyor musunuz?

Bir süre müthiş bir sessizlik içinde oturdum, serseme dönmüştüm, kafamı toparlamaya çalışıyordum. Bir an kulaklarımın beni

yanılmış olabileceğini dūřündüm ya da Bartleby söylediklerimi tamamen yanlış anlamıştı. Elimden geldiğince açık bir şekilde isteğimi yineledim. Ancak gayet kendinden emin bir şekilde az önceki cevabın aynısını verdi:

“Yapmamayı tercih ederim.”

Birden yerimden fırlayıp bir adımda odanın diğer ucuna geçtim ve “Yapmamayı mı?” diye tekrar ettim. “Ne demek bu? Çıldırdın mı sen? Gelip bu kâğıdı kontrol etmeme yardım etmeni istiyorum, al şunu,” dedim ve kâğıdı ona doğru ittim.

“Yapmamayı tercih ederim,” dedi.

Uzun uzun baktım ona. Suratı her zamanki gibi cılızdı, gri gözlerinde donuk bir sūkûnet vardı. Kılı bile kıpırdamamıştı. Eđer tavırlarında ufacak bir tedirginlik, öfke, tahammülsüzlük ya da küstahlık olsaydı, başka bir deyişle, onda insana özgü, sıradan herhangi bir řey olsaydı, daha en başında kovardım onu. Ancak bu durumda, onu kovmak, donuk Cicero büstümü kapının önüne koymaktan farksızdı. O yazmaya devam ederken bir süre gözlerimi dikip ona baktım ve sonra masama dönüp oturdum. Çok tuhaf diye dūřündüm. Ne yapmalıydım? Aksi ki işimin de acelesi vardı. Boř bir vaktimde dūřünmek üzere, bu konuyu bir süre rafa kaldırmaya karar verdim. Diđer odadan Kısaç’ı çağırdım ve yazıyı hızla kontrol ettik.

Bu olaydan birkaç gün sonra, Bartleby çok uzun bir dosyayı, Yüksek Mahkeme’de benim önümde alınmış bir haftalık tahnık ifadesini dört nüsha olarak hazırlamıştı. Onların kontrol edilmesi gerekiyordu. Önemli bir davaydı ve belgelerin hatasız olması şarttı. Her şeyi hazırlayıp yan odadan Hindi’yi, Kısaç’ı ve Zencefilli Kurabiye’yi çağırdım. Dört kâtibime dört kopyayı

verecek, ben de orijinal nüshayı okuyacaktım. Hindi, Kısaç ve Zencefilli Kurabiye birbiri ardına yerlerine geçip dosyayı ellerine almışlardı ki bu ilginç gruba katılması için Bartleby'ye de seslendim.

“Bartleby! Çabuk, bekliyorum.”

Çıplak zemin üzerinde yavaşça ittiği sandalyesinin gıcirtısını duyduğum, hemen sonra sığınağının girişinde belirmişti.

“İstenen nedir?” dedi sakın bir tavırla.

Alelacele, “Kopyalar, kopyalar,” dedim. “Kopyaları kontrol edeceğiz. Al.” Dördüncü nüshayı ona uzattım.

“Yapmamayı tercih ederim,” dedi ve usulca paravanının arkasına geçip kayboldu. Birkaç dakika boyunca, yan yana sıralanmış kâtiplerin karşısında *tuzdan bir heykel*² gibi kalakaldım. Kendimi toparladıktan sonra paravana yaklaştım ve bu garip davranışının nedenini sordum:

“Neden karşı çıkıyorsun?”

“Yapmamayı tercih ediyorum.”

Bartleby'nin yerinde bir başkası olsa ona olanca hiddetimle saldırır, ağzıma geleni söyler ve rezil edip huzurumdan kovardım. Ama Bartleby'de elimi kolumu bağlamakla kalmayıp bir de üstüne fevkalade içime dokunan, beni altüst eden tuhaf bir şey vardı. Onu ikna etmeye çalıştım.

“Bu kontrol edeceğiz senin yazdığın kopyalar. Senin yükünü hafifletecek bir iş bu, çünkü tek seferde dört kopyayı bir-

2 Orjinal metinde “pillar of salt” olan bu ifade, Eski Ahit'te geçmektedir. Tanrı, Sodom ve Gomorra'nın üzerine ateş yağdırırken, Lut Peygamber ve ailesine kaçmasını emreder. Fakat Lut Peygamber'in karısı, yasaklanmış olmasına rağmen dönüp yanan kente bakar ve Tanrı'ya itaat etmemesinin karşılığında tuzdan bir heykele dönüşür.

den kontrol edeceğiz. Bu her zaman yaptığımız bir şeydir. Tüm kâtipler kontrol işine yardım etmek zorundadır. Öyle değil mi? Konuşmayacak mısın? Cevap ver!” dedim.

“Yapmamayı tercih ederim,” diye yanıt verdi yine, sesi flüt sesine benziyordu. Onunla konuşurken söylediğim her cümleyi dikkatle dinleyip düşünüp taşınmış, ne demek istediğimi tamamen anlamış, böylelikle ulaştığı karşı konulmaz sonuçları ise yadsıyamamış gibi görünüyordu. Ancak yine de içindeki bazı güçlü düşünceler ona bu cevabı verdirtmişti.

“O halde, isteklerimi yerine getirmemekte kararlısın demek; geleneğe ve ortak akla uygun bir istek olsa bile mi?”

Bu söylediğimi onayladığını anlamamı sağlayacak oldukça kısa bir yanıt verdi. Evet, kararı değiştiremezdi.

Böyle sıradışı ve fevkalade akıl almaz bir şekilde sindirilmiş bir adamın kendi küçük yazgısına sığınması pek de nadir görülen bir şey sayılmaz. Garip gelse de sanki tüm haklılık ve sağduyu karşı taraftaymış gibi bir düşünceye kapılır insan. Dolayısıyla, ortada birtakım tarafsız kimseler varsa, bocalayıp duran fikirlerine destek toplamak için onlara yönelir.

“Hindi,” diye seslendim, “bu konuyla ilgili ne düşünüyorsun? Haksız mıyım?”

“Affınıza sığınarak efendim,” dedi en kibar üslubuyla, “haklı olduğunuzu düşünüyorum.”

“Kıskaç,” dedim, “peki sen ne düşünüyorsun?”

“Sanırım ben onu bürodan kovardım.”

(Algıları güçlü olan bir okur bu sırada sabah olduğu için Hindi'nin cevabının kibar ve sakin bir ifade olduğunu, Kıskaç'ın ise

hırçın bir yanıt verdiğini fark edecektir. Yahut bu cümleyi başka bir şekilde ifade edecek olursak, o sırada Kısaç'ın huysuzluğu iş başındaydı, Hindi'ninkiyse izinde.)

Bana destek olacak en önemsiz oyu bile kayda geçmek isteğiyle “Zencefilli Kurabiye,” dedim, “sen ne düşünüyorsun?”

Zencefilli Kurabiye pis pis sırtarak, “Bence bu adam biraz çıl-gın,” dedi.

Paravana dönüp, “Ne söylediklerini duydun mu?” dedim. “Dışarı çık da işini yap.”

Ama o tenezzül edip de yanıt vermedi. Kafam çok karışmıştı, düşünmeye çalıştım bir an. Yine işlerimin acelesi vardı. Bir kez daha bu güç durumu düşünmeyi boş bir vaktime ertelemeye karar verdim. Biraz zor olmuştu, ama dosyaların kontrolünü Bartleby'siz bitirmiştik. Gerçi Hindi iki sayfa da bir izlenen bu sürecin olağandışı olduğu yönünde saygın bir ifadeyle fikir beyan ediyor, Kısaç ise hazımsızlığına bağlı bir asabiyet içinde sandalyesinde sürekli kıpırdanıyor, sıktığı dişlerinin arasından, paravanın arkasındaki dik kafalı serseme lanetler yağdırıyordu. Ve ona kalırsa (yani Kısaç'a) bu başkasının yerine para almadan yaptığı ilk ve son işti.

Bu sırada Bartleby olan bitene kayıtsız kalarak sığınağında kendi işlerini yapıyordu.

Birkaç gün geçtikten sonra kâtip başka uzun bir dosyayla görevlendirilmişti. Son zamanlardaki dikkat çekici tavırları, onun tutumunu daha yakından incelememe neden olmuştu. Hiçbir zaman yemeğe gitmediğini fark ettim, gerçi hiçbir yere gitmiyordu ya. Benim bildiğim kadarıyla büronun dışına hiç çıkmamıştı. Köşesinin daimi muhafızıydı. Ancak sabahları saat 11.00 gibi

Zencefilli Kurabiye'nin Bartleby'nin karavanına yaklaştığını fark ettim, sanki benim oturduğum yerden göremediğim bir işaretle oraya çağırılıyordu. Sonra elinde birkaç bozuk parayı şingirdatarak bürodan çıkıyor ve elinde zencefilli kurabiyelerle geri dönüyordu, kurabiyeleri sığınağa bırakıp zahmeti karşılığında da iki tanesini alıyordu.

Demek ki yaşamını zencefilli kurabiyelerle sürdürüyor diye düşündüm; asla yemek yemiyor, doğru düzgün konuşmuyordu. Vejetaryen olmalıydı, ama hayır, sebze yediği de yoktu ki. Zencefilli kurabiyelerden başka hiçbir şey yemiyordu. Bunun üzerine, sadece zencefilli kurabiye ile yaşamı idame ettirmenin bir insan üzerindeki olası etkileri üzerine kafa yormaya başladım. İçlerindeki en özel malzeme ve onlara asıl tadını veren şey zencefil olduğu için bu kurabiyelere zencefilli kurabiye deniyordu. Peki zencefil neydi? Acı, baharatlı bir şey. Bartleby de acı ve baharatlı mıydı? Pek sayılmaz. Öyleyse zencefilin Bartleby üzerinde bir etkisi yoktu. Zaten büyük bir olasılıkla, olmamasını tercih ederdi.

Ağırbaşlı bir insanı hiçbir şey pasif direniş kadar çileden çıkarmaz. Eğer direnç gösterilen kişi acımasız biri değilse ve direniş sergileyen kişi de bu pasifliğiyle tamamen zararsızsa, bu durumda en iyi ihtimalle, direnilen kişi büyük bir hoşgörülle, muhakeme gücü ile çözülmesi mümkün olmayan bu durumu düş gücü ile çözmeye çalışır. Ben yine de Bartleby'yi ve davranışlarını genel olarak gözlemlerdim. "Zavallı adam!" diye düşündüm, hiçbir kötü niyeti yok, saygısızlık yapma niyetinde olmadığı da çok açık: Yüz ifadesi, tüm bu tuhafıklarının istem dışı olduğunu göstermeye yetiyor. Benim çok işime yarayan bir adam. Onunla anlaşabilirim. Onu kovarsam, ya daha anlayışsız bir işverenin eline düşer ve işte o zaman çok kötü bir muamele görür ya da diğer bir ihtimalle